

บทสำรวจทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเบื้องต้น (A Review of International Relations Theory)

ศิปิมพ์ ศรีปลั่งกั*

Sipim Sornbanlang*

บทคัดย่อ

การศึกษาเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยเครื่องมือสำคัญที่เรียกว่า “ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” เพื่อนำไปสู่การสร้างชุดอธิบายที่เป็นระบบ โดยทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหนึ่งๆ ต่างมีฐานคติและคำอธิบายต่อเหตุการณ์ระหว่างประเทศแตกต่างกัน ขณะเดียวกันแต่ละทฤษฎีก็มีจุดแข็งและจุดอ่อนในตัวเอง การทำความเข้าใจในฐานคติและข้อจำกัดของแต่ละทฤษฎีจึงย่อมจะทำให้ผู้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีทางเลือกที่หลากหลายในการสร้างชุดคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

คำสำคัญ: ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, ฐานคติทางทฤษฎี, จุดแข็งและจุดอ่อนของทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

Abstract

In order to systemically explain the phenomenon of international affairs, one needs to rely on the tool of so-called "International Relations Theory". Each IR theory, however, is based on different assumptions and different explanations, even for the same phenomenon. As a matter of fact, IR theories themselves both contain strengths and

* อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

* Lecturer, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

weaknesses. Therefore, understanding the basic assumptions and limitations of each theory will inevitably lead international relations investigators to have multiple options for creating a series of explanations for the phenomenon of international relations.

Keywords: IR theory, Basic assumptions of IR theory, Strengths and weaknesses of IR theory

บทนำ

ในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เครื่องมือที่จะช่วยให้เราสามารถทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้อย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ก็คือ “ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” เนื่องจากทฤษฎีถือเป็นเครื่องมือทางการศึกษาอย่างหนึ่งที่ช่วยให้เราสามารถตัดสินใจได้ว่าปัจจัยหรือข้อเท็จจริงประการใดบ้างที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ¹ ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงเปรียบเสมือน “แว่นตา” ที่ทำให้เรามองเห็นปรากฏการณ์ต่างๆ ได้อย่างชัดเจนและเป็นระบบมากขึ้น ทั้งนี้ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีอยู่ด้วยกัน 2 ประเภทคือ ทฤษฎีการแก้ปัญหา (problem-solving theory) และทฤษฎีวิพากษ์ (critical theory)² โดยทฤษฎีการแก้ปัญหานั้นจะอธิบายโลกตามที่เห็น กล่าวคือ เป็นการฉายภาพให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและสังคม ตลอดจนสถาบันต่างๆ ที่ถูกจัดแจงเอาไว้แล้วในฐานะที่เป็นกรอบในการดำเนินพฤติกรรมของรัฐ ทฤษฎีการแก้ปัญหามีความกระจัดกระจายในแต่ละพรมแดนความรู้ซึ่งเป็นผลมาจากฐานคติของตนเอง และด้วยความกระจัดกระจายนี้เองที่ทำให้ทฤษฎีเหล่านี้มีข้อจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และเสี่ยงที่จะถูกมองข้ามหากไม่สามารถให้ชุดคำอธิบายที่เหมาะสมได้ ในขณะที่ทฤษฎีวิพากษ์นั้นเป็นอิสระจากระเบียบระหว่างประเทศที่ครอบงำโลกและยังตั้งคำถามลึกลงไปถึงที่มาของระเบียบระหว่างประเทศอีกด้วย³ ทฤษฎีวิพากษ์จึงเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงความซับซ้อนของสภาพสังคมและการเมืองได้อย่างทั่วถึงมากกว่าทฤษฎีการแก้ปัญหาซึ่งมีพรมแดนความรู้ที่แยกออกจากกันเป็นส่วนๆ เนื่องจากทฤษฎีการแก้ปัญหานั้นเป็นทฤษฎีที่มีได้คำนึงถึงมิติทางประวัติศาสตร์และยังมีข้อจำกัดทางทฤษฎีในการอธิบาย

¹ Steve Smith and John Baylis, eds., The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, (Oxford University Press Inc., New York: 2005), p.3.

² Robert Cox, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, in Millennium: Journal of International Studies, 10, 2 (1981): 128-129. <http://mil.sagepub.com> (last visited 27 April 2018).

³ Ibid.

ปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุดแข็งของทฤษฎีหนึ่งๆจึงอาจถือเป็นจุดอ่อนของอีกทฤษฎีหนึ่ง⁴ แต่ในกรณีของทฤษฎีวิพากษ์แล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการปรับปรุงแนวคิดต่างๆ ของทฤษฎีการแก้ปัญหา เพื่อให้สามารถสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบันได้

ทั้งนี้ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สำคัญมีอยู่ด้วยกัน 3 ทฤษฎี ได้แก่ สัจนิยม เสรีนิยม และมาร์กซิสต์⁵ สัจนิยมและเสรีนิยมจัดอยู่ในประเภททฤษฎีการแก้ปัญหา ส่วนมาร์กซิสต์นั้นเป็นทฤษฎีวิพากษ์ บทความนี้จะจึงเป็นการสำรวจทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแต่ละสำนักในเบื้องต้น พร้อมกับชี้ให้เห็นถึงจุดแข็งและจุดอ่อนของแต่ละทฤษฎี โดยในบทความนี้จะเป็นการเลือกอภิปรายทฤษฎีสำคัญทั้งที่อยู่ในกระแสหลักและกระแสวิพากษ์ ซึ่งได้แก่ สัจนิยม เสรีนิยม และมาร์กซิสต์ ตามลำดับ

สัจนิยม: ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นนิรันดร์

ทฤษฎีสัจนิยมเป็นทฤษฎีที่ทรงอิทธิพลมากที่สุดในการอธิบายถึงปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนับตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน โดยไม่เพียงแต่มีอิทธิพลต่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเท่านั้น แต่ยังเปรียบเสมือน “ตัวตน” ของสาขาวิชานี้เลยทีเดียว⁶ ทฤษฎีสัจนิยมมีวิวัฒนาการนับตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ จากผลงานเขียนคลาสสิกของ Thucydides ที่ชื่อว่า “The History of Peloponnesian War” ซึ่งได้รับการยอมรับกันว่าเป็นผลงานที่พยายามอธิบายถึงจุดกำเนิดของความขัดแย้งระหว่างประเทศในรูปของการแข่งขันทางอำนาจ⁷ อย่างไรก็ตามผู้เขียนมองว่าจุดเริ่มต้นของทฤษฎีสัจนิยมได้มีความแตกต่างไปจากจุดเริ่มต้นของทฤษฎีกระแสหลักอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีสัจนิยมใหม่ซึ่งแตกสาขาออกจากสัจนิยมดั้งเดิม หรือทฤษฎีเสรีนิยม เนื่องจากจุดเริ่มต้นของทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลักส่วนใหญ่ คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ปราศจากซึ่งผู้รักษาระเบียบ⁸ หรือการไม่มีอำนาจสูงสุดเหนือรัฐ (no supreme authority) อันหมายถึง

⁴ Ibid.

⁵ Steve Smith and John Baylis, eds., op. cit. and Stephen M. Walt, “International Relations: One World, Many Theories”, in Karen A. Mingst and Jack L. Snyder, eds., Essential Readings in World Politics, 2nd (New York: W.W. Norton & Company, 2004), p.4.

⁶ ศุภมิตร ปิติพัฒน์, “ไม่มีความสมานฉันท์ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ”, วารสารสังคมศาสตร์, 36,1 (2548): 136.

⁷ Alexander Kemos, “The Influence of Thucydides in the Modern World: The Father of Political Realism Plays a Key Role in Current Balance of Power Theories” <http://www.hri.org/por/thucydides.html> (last visited 26 August 2015).

⁸ Cynthia Webber, International Relations Theory: A Critical Introduction, (New York: Routledge, 2005), p.15.

“สภาพอนาธิปไตยระหว่างประเทศ”⁹ แต่ด้วยพื้นฐานความเชื่อของทฤษฎีสัจนิยมที่มองว่าธรรมชาติของมนุษย์มีความเห็นแก่ตัวและไร้ศีลธรรมจรรยาบรรณซึ่งเป็นธรรมชาติที่มีอาจเยียวมาได้ ทำให้ฐานคติของทฤษฎีสัจนิยมได้รับการเจือปนไปด้วยมุมมองที่เลวร้าย เหตุฉะนั้น เมื่อเราสวมแว่นตาที่ใช้เลนส์ของทฤษฎีสัจนิยม ภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มองเห็นจึงลึกลับไม่พ้นไปจากสภาวะของการแก่งแย่งแข่งขันตลอดจนความขัดแย้งระหว่างประเทศที่ดำรงอยู่ตลอดเวลา¹⁰ ส่งผลให้ความร่วมมือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยากหรือแทบจะไม่มีทางเป็นไปได้เลย จากพื้นฐานความเชื่อเช่นนี้จึงได้นำมาซึ่งฐานคติของทฤษฎีสัจนิยม 3 ประการ คือ Statism Survival และ Self-help¹¹

Statism หมายถึง การมองว่า “รัฐชาติ” เป็นตัวแสดงหลักที่สำคัญที่สุดในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เนื่องจากรัฐชาติถือเป็นตัวแทนของประชาชนทั้งหมดภายในรัฐที่มีความชอบธรรม ด้วยหลักความชอบธรรมแห่งรัฐนี้เองที่เอื้ออำนาจให้รัฐมีอำนาจในการจัดการและบังคับใช้กฎหมายภายในรัฐได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ในขณะที่ความชอบธรรมของรัฐชาติยังสะท้อนได้จากการมีอำนาจอธิปไตยเป็นของตนเอง โดยแต่ละรัฐต่างก็มีอำนาจอธิปไตยซึ่งไม่มีอำนาจอื่นใดอยู่เหนืออำนาจดังกล่าวนี้ สภาพแวดล้อมระหว่างประเทศจึงเป็นสภาพอนาธิปไตยที่ไม่มีใครมีอำนาจเหนือใคร ทฤษฎีสัจนิยมจึงมองว่ารัฐนั้นเป็นต้นเหตุแห่งความขัดแย้ง เพราะเป้าหมายหลักที่สำคัญของรัฐ คือ ความมั่นคง ทว่าความมั่นคงของรัฐหนึ่งๆ อาจนำไปสู่ความไม่มั่นคงของรัฐหนึ่ง หรือที่เรียกกันว่าสภาวะ “กับดักความมั่นคง” (security dilemma) ซึ่งสภาวะดังกล่าวนี้จะผลักดันให้รัฐที่รู้สึกกว่าตนเองไม่มั่นคงมีพฤติกรรมในการถ่วงดุลกับรัฐอื่นด้วยการเพิ่มขีดความสามารถภายในของรัฐตนเอง (internal balancing) ดังเช่น การทุ่มเทงบประมาณแก่กองทัพในการซื้อยุทธโศปกรณ์ที่ทันสมัยต่างๆ เพื่อแสดงแสนยานุภาพทางทหารของประเทศให้ทัดเทียมหรือเหนือกว่ารัฐอื่นรัฐหนึ่ง แต่เมื่อรัฐอื่นเห็นดังนั้นก็อาจมีความรู้สึกกว่าตนเองไม่มั่นคงและพยายามที่จะถ่วงดุลด้วยการเพิ่มขีดความสามารถภายในของรัฐตนเองบ้าง ความมั่นคงของรัฐหนึ่งจึงได้นำไปสู่สภาวะความไม่มั่นคงของรัฐหนึ่งอย่างไม่รู้จบสิ้น

Survival หมายถึง ความอยู่รอดของรัฐซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองรัฐจะต้องคำนึงถึงเป็นลำดับแรก เพราะท่ามกลางสภาพที่เป็นอนาธิปไตยระหว่างประเทศไม่มีหลักประกันใดที่จะรับรองว่ารัฐจะสามารถดำรงความเป็นรัฐได้อย่างอยู่รอดปลอดภัย ด้วยเหตุนี้การดำรงไว้ซึ่ง “อำนาจ” จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อ “ความอยู่รอดของรัฐ” เพราะความอยู่รอดของรัฐถือได้ว่าเป็น “เป้าหมาย” และเป็น “ผลประโยชน์ที่สำคัญยิ่งของ

⁹ Ibid., p.19.

¹⁰ Stephen M. Walt, op. cit.

¹¹ Tim Dunne and Brian C. Schmidt, “The Timeless Wisdom of Realism” in Steve Smith and John Baylis, eds., *The Globalization of World Politics: an Introduction to International Relations*, (New York: Oxford University Press Inc., 2005), p.163.

ชาติ” วิธีทางเดียวที่จะเป็นหลักประกันความอยู่รอดของรัฐก็คือการแสวงหาอำนาจ โดย “อำนาจ” ในที่นี้สามารถอธิบายในความหมายแคบในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ทางการทหาร ซึ่งหมายถึง ความสามารถในการบรรลุซึ่งความต้องการของรัฐ ไม่ว่าจะด้วยวิธีการสร้างภัยคุกคามหรือด้วยการใช้ยุทธกำลังก็ตาม¹² อย่างไรก็ดีแม้ว่าอำนาจจะเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อความอยู่รอดของรัฐ แต่คำว่าอำนาจยังคงเป็นคำที่มีความเป็นนามธรรมสูงเพราะเป็นสิ่งที่วัดได้ยาก สัจนิยมจึงเสนอให้ผู้ปกครองรัฐยึดถือในหลักการ “Raison D’etat” หรือ “ผลประโยชน์แห่งชาติ” ในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดปลอดภัยและความมั่นคงของรัฐนั่นเอง¹³ กล่าวได้ว่า สำหรับสัจนิยมแล้วการจะนำพาให้รัฐสามารถดำรงความอยู่รอดและรักษาผลประโยชน์แห่งชาติได้จะต้องอาศัย “ความสุ่มรอบคอบ” (prudence) ของผู้ปกครองเป็นสำคัญ เพราะผู้ปกครองที่มีความสุ่มรอบคอบจะสามารถประเมินสถานการณ์ระหว่างประเทศและเลือกใช้ยุทธศาสตร์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

Self-help หมายถึง การที่รัฐต้องพึ่งตนเอง เพราะท่ามกลางสภาพอนาธิปไตยระหว่างประเทศที่ไม่มีอำนาจศูนย์กลาง รัฐไม่สามารถมอบความไว้วางใจแก่ตัวแสดงอื่นหรือสถาบันระหว่างประเทศที่อยู่ในระบบ เพราะรัฐอื่นหรือสถาบันระหว่างประเทศไม่สามารถที่จะรับประกันในความมั่นคงและความปลอดภัยของรัฐหนึ่งๆได้ ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่รัฐรู้สึกว่าการกำลังถูกคุกคามหรือรู้สึกไม่ปลอดภัย รัฐก็จะพยายามแสวงหาหนทางในการเพิ่มพูนอำนาจของตนเอง ยกตัวอย่างเช่น การเพิ่มขีดความสามารถทางทหาร กระนั้นก็ดี ด้วยวิธีการดังกล่าวอาจยังไม่เพียงพอต่อการสร้างเสริมอำนาจในกรณีของรัฐขนาดเล็กซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในระบบระหว่างประเทศ เมื่อรัฐเล็กเหล่านี้ต้องเผชิญกับการคุกคามจากรัฐใหญ่ที่มีอำนาจมากกว่า รัฐที่อ่อนแอกว่าก็จะมารวมตัวเป็นพันธมิตรกันเพื่อถ่วงดุลทางอำนาจกับรัฐที่แข็งแกร่งกว่า “การถ่วงดุลอำนาจ” จึงเป็นกลไกระหว่างประเทศที่สำคัญอย่างหนึ่งของรัฐที่อ่อนแอกว่าในระบบ โดยนอกจากจะเป็นกลไกที่ช่วยรักษาดุลยภาพทางอำนาจของระบบแล้ว ยังเป็นกลไกที่นำมาซึ่งเสถียรภาพทางการเมืองของระบบระหว่างประเทศด้วย

ทฤษฎีสัจนิยมใหม่

จากฐานคิดหลักดังกล่าวของแนวคิดสัจนิยม ได้มีการพัฒนา “ทฤษฎีสัจนิยมใหม่”¹⁴ โดย Kenneth N. Waltz ดังผลงานที่ชื่อว่า “Theory of International Politics” ซึ่งเขียนขึ้นในปี ค.ศ.1979 ผลงานของ Waltz ถือได้ว่าเป็นนวัตกรรมทางทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ด้วยการปรุงแต่งทฤษฎีสัจนิยม

¹² Tim Dunne and Brian C. Schmidt, op. cit.

¹³ Ibid.

¹⁴ บางครั้งเรียกว่า “Structural Realism” เพราะเป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตัวแสดงโดยดูที่ระบบทั้งระบบ แทนที่จะดูที่การเปลี่ยนแปลงลักษณะพฤติกรรมที่ตัวแสดงแต่ละตัวแสดงออกมา

ดั้งเดิมให้มีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าทฤษฎีของ Waltz ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่เป็นเอกภาพและสามารถนำมาพิสูจน์ผิดถูกด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ได้ อย่างไรก็ตามทฤษฎีสังคมนิยมใหม่ของ Waltz มีความแตกต่างจากสังคมนิยมดั้งเดิมในแง่ของการที่ Waltz ไม่ได้ให้ความสนใจต่อธรรมชาติที่มีความเห็นแก่ตัวของมนุษย์และปัจจัยระดับรัฐ หากแต่มุ่งเน้นให้ความสนใจต่อผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจาก “โครงสร้างระบบระหว่างประเทศ” ในฐานะที่โครงสร้างระบบระหว่างประเทศเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของรัฐในระบบระหว่างประเทศ¹⁵ ด้วยเหตุนี้สังคมนิยมใหม่จึงมองว่าพฤติกรรมของรัฐไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งหรือความร่วมมือเป็นสิ่งที่สามารถคาดการณ์ได้ โดยพฤติกรรมของรัฐซึ่งเป็นผลมาจากโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศในความคิดของ Waltz นั้นสามารถพิจารณาจากปัจจัย 3 ประการด้วยกันได้แก่¹⁶

- 1) หลักการพื้นฐานในการจัดระเบียบของระบบระหว่างประเทศ (Ordering Principle)
- 2) การแบ่งงานกันทำของรัฐในระบบระหว่างประเทศ (Differentiation of Functions)
- 3) ชีตความสามารถของรัฐที่แตกต่างกันในระบบระหว่างประเทศ (Differentiation of Capability)

จากปัจจัยทั้ง 3 ประการข้างต้นจะเห็นได้ว่า 2 ปัจจัยแรกเป็นปัจจัยที่คงที่ โดยปัจจัยแรกนั้นมีความคงที่เนื่องจากโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศมีการจัดระเบียบในรูปแบบ “อนาธิปไตย” มาตั้งแต่ในอดีตกล่าวคือจนถึงปัจจุบันนี้รัฐแต่ละรัฐก็ยังเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกันและไม่มีอำนาจศูนย์กลางทำให้แต่ละรัฐยังคงต้องพึ่งพาตนเอง ส่วนปัจจัยที่ 2 นั้นมีความคงที่อันสืบเนื่องมาจากการที่ในระบบระหว่างประเทศไม่มีการแบ่งหน้าที่ระหว่างรัฐในระบบ รัฐแต่ละรัฐต้องทำทุกเรื่องด้วยตัวเอง เช่น ต้องสร้างกองทัพเอง ทำการเกษตรเอง เป็นต้น และลักษณะที่ไม่มีการแบ่งหน้าที่นี้ก็ยังคงดำรงอยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุนี้ 2 ปัจจัยแรกจึงเป็นปัจจัยที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ดังนั้นปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของรัฐจึงเป็นปัจจัยที่ 3 ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีตความสามารถที่แตกต่างกันของรัฐในระบบระหว่างประเทศ ดังจะเห็นได้ว่าการที่รัฐมีชีตความสามารถไม่เท่าเทียมกันนี้ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบระหว่างประเทศ โดยได้นำมาซึ่งขวอำนาจในรูปแบบต่างๆ และนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของรัฐอันเป็นผลที่เกิดขึ้นตามมา¹⁷

เมื่อพิจารณาชีตความสามารถที่แตกต่างกันอันนำไปสู่การแบ่งขวอำนาจของรัฐในระบบระหว่างประเทศในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เคยมีมา จะพบว่า มี 3 รูปแบบ คือ 1) แบบหลายขวอำนาจซึ่งเป็นรูปแบบที่มีประเทศมหาอำนาจหลายประเทศในโลกส่งผลให้ระบบระหว่างประเทศไม่มี

¹⁵ Stephen M. Walt, op. cit.

¹⁶ Tim Dunne and Brian C. Schmidt, op. cit.

¹⁷ Kenneth N. Waltz, “Realist Thought and Neorealist Theory” in Charles W. Kegley Jr., Controversies in International Relation Theory: Realism and the Neoliberal Challenge, (New York: St.Martin’s Press, 1995), pp.74-75.

เสถียรภาพ 2) แบบสองชั่วอำนาจเป็นแบบที่มีประเทศมหาอำนาจเพียง 2 ประเทศซึ่งเป็นรูปแบบที่มีเสถียรภาพมากที่สุด และ 3) แบบชั่วอำนาจเดียวเป็นรูปแบบที่มีมหาอำนาจเพียงหนึ่งเดียวซึ่ง Waltz บอกว่ารูปแบบนี้จะอยู่ได้ไม่นานเพราะรัฐในระบบระหว่างประเทศจะไม่ปล่อยให้รัฐหนึ่งๆ ความเป็นมหาอำนาจได้นานและจะต้องมีการถ่วงดุลเกิดขึ้นในที่สุด

ดังนั้น เมื่อเรามองระบบระหว่างประเทศผ่านมุมมองของทฤษฎีสัจนิยมใหม่ ก็จะพบว่าโลกเต็มไปด้วยการแข่งขันและความขัดแย้ง ทว่าภายใต้สภาพอนาธิปไตย และขีดความสามารถที่แตกต่างกันของรัฐในระบบระหว่างประเทศ รัฐซึ่งตกอยู่ในสภาวะที่ต่างหวาดระแวงซึ่งกันและกัน จะแสวงหาผลประโยชน์ในเชิงเปรียบเทียบ (relative gains) กับรัฐอื่น ความร่วมมือระหว่างประเทศจึงสามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้สภาพอนาธิปไตย โดยรัฐหนึ่งๆ อาจจับมือเป็นพันธมิตรกับบางรัฐ เพื่อถ่วงดุลต่ออำนาจของรัฐหรือชั่วอำนาจที่ตนประเมินว่าอาจเป็นภัยคุกคาม หรือมีฉะนั้น รัฐนั้นก็อาจถูกรัฐที่มีอำนาจเหนือกว่าบังคับให้ร่วมมือในสภาพที่จำยอม ในทัศนะของสัจนิยมใหม่ การสร้างพันธมิตร (เช่น ระบบซานฟรานซิสโกระหว่างสหรัฐกับบรรดาประเทศในแถบเอเชียตะวันออก หรือกลุ่ม NATO กับกลุ่ม WARSAW PACT) และการร่วมมือแบบถูกบังคับจึงเป็นความร่วมมือเพียงไม่กี่แบบที่อาจเกิดขึ้นได้

ด้วยฐานคติทางทฤษฎีที่แตกต่างกันของทั้งสองทฤษฎีทำให้เรามองเห็นความชัดเจนหรือจุดเด่นของปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแต่ละช่วงเวลาแตกต่างกันออกไป ถึงกระนั้นสิ่งที่เราไม่อาจจะปฏิเสธได้ก็คือไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีสัจนิยมดั้งเดิมหรือสัจนิยมใหม่ แต่ละทฤษฎีต่างก็มีจุดเด่นทางทฤษฎีและขีดจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอันเป็นผลมาจากความแตกต่างในฐานคติของแต่ละทฤษฎี ทั้งนี้กล่าวได้ว่า จุดแข็งของทฤษฎีสัจนิยมที่ทำให้ทฤษฎีนี้สามารถครองอิทธิพลในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาอย่างยาวนานก็คือ การที่ฐานคติส่วนใหญ่ของทฤษฎีสัจนิยมมีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของระบบระหว่างประเทศ ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมของรัฐในระบบระหว่างประเทศซึ่งเป็นความจริงที่รัฐทุกรัฐต่างต้องพึ่งพาตนเองในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศที่ยังคงเป็นอนาธิปไตย โดยมีเป้าหมายในการรักษาความมั่นคงและความอยู่รอดของตนเองซึ่งถือเป็นผลประโยชน์ที่สำคัญยิ่งของชาติ ทำให้สัจนิยมเป็นทฤษฎีที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบายต่างประเทศของรัฐมากที่สุดในทุกยุคทุกสมัย นอกจากนี้ทฤษฎีสัจนิยมดั้งเดิมยังมีจุดแข็งในประเด็นที่มุ่งให้ความสนใจแก่บทบาทของตัวแสดงระดับรัฐ ในขณะที่จุดแข็งของทฤษฎีสัจนิยมใหม่ คือ การมุ่งให้ความสนใจต่อโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศที่ส่งผลต่อพฤติกรรมของรัฐในระบบ

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาฐานคติทางทฤษฎีทั้งของสัจนิยมดั้งเดิมและสัจนิยมใหม่ พบว่าทั้งสองทฤษฎียังคงมีข้อจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์ระหว่างประเทศ โดยจุดอ่อนของทฤษฎีสัจนิยมดั้งเดิมได้แก่ 1) การให้ความสำคัญต่อตัวแสดงระดับรัฐมากเกินไป 2) การแยกปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน และ 3) การมุ่งให้ความสำคัญต่อมิติทางด้านความมั่นคงและการทหารมากกว่ามิติทางด้าน

เศรษฐกิจ กล่าวได้ว่า การที่ทฤษฎีสัจนิยมดั้งเดิมเน้นตัวแสดงระดับรัฐเป็นฐานคติที่คับแคบเกินไปท่ามกลางพลวัตรของโลกที่บทบาทของตัวแสดงอื่นๆได้เข้ามาโดดเด่นบนกระดานเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การเน้นที่ตัวแสดงระดับรัฐและคุณสมบัติตามภาระหน้าที่ของความเป็นรัฐจึงไม่สามารถอธิบายการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือการแบ่งสรรอำนาจซึ่งเกิดขึ้นอย่างอิสระไม่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงภายในหน่วยแต่ละหน่วย แต่ท่ามกลางบทบาทที่เพิ่มขึ้นของตัวแสดงอื่นที่ส่งผลต่อระบบระหว่างประเทศในปัจจุบันซึ่งท้าทายต่อบทบาทของตัวแสดงระดับรัฐมากขึ้น นักทฤษฎีสัจนิยมดั้งเดิมทั้งหลายยังคงไว้ซึ่งฐานคติในการมองว่ารัฐเป็นศูนย์กลางของระบบระหว่างประเทศ ในฐานะที่รัฐเป็นตัวกลางที่คอยส่งผ่านผลกระทบจากตัวแสดงอื่นๆในระบบ โดยแม้ว่าบทบาทของตัวแสดงอื่นๆที่มีใช้รัฐจะทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ แต่กล่าวได้ว่าท้ายที่สุดแล้วพลวัตรต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระบบระหว่างประเทศก็ยังคงเป็นผลพวงที่เกิดขึ้นผ่านตัวแสดงระดับรัฐอยู่ดี เหตุฉะนั้นในทัศนะของทฤษฎีสัจนิยมดั้งเดิมรัฐจึงคงความเป็นตัวแสดงหลักในระบบที่มีความสำคัญมากที่สุด¹⁸

ในขณะที่การเน้นตัวแสดงระดับรัฐเป็นจุดอ่อนที่สำคัญของทฤษฎีสัจนิยมดั้งเดิม สัจนิยมใหม่ยังคงมิได้แก้ปัญหของทฤษฎีต้นแบบและยังละความสนใจต่อตัวแสดงระดับรัฐเอาไว้ โดยมองรัฐในฐานะตัวแสดงที่ต้องปรับตัวตามโครงสร้างอำนาจของระบบระหว่างประเทศเท่านั้น นอกจากนี้สัจนิยมใหม่ยังได้เพิ่มจุดอ่อนที่สำคัญให้แก่ทฤษฎีสายสัจนิยม คือ 1) การมุ่งให้ความสำคัญต่อโครงสร้างอำนาจของระบบระหว่างประเทศมากเกินไป และ 2) การขาดอำนาจในการคาดคะเนเหตุการณ์ กล่าวได้ว่า การมุ่งให้ความสำคัญต่อโครงสร้างอำนาจในระบบมากเกินไปทำให้ทฤษฎีสัจนิยมใหม่ไม่สามารถเชื่อมโยงการวิเคราะห์ในระดับภายในรัฐและระดับระบบระหว่างประเทศเข้าด้วยกัน ส่งผลให้สัจนิยมใหม่ไม่สามารถอธิบายได้ว่าแท้จริงแล้วพลังอะไรที่อยู่เบื้องหลังและเป็นตัวขับเคลื่อนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ซึ่งในที่นี้ก็คือ “พลังของทุนนิยม” ที่ในระยะต่อมการทำงานของพลังทุนนิยมนี้เองที่ได้ขยายลูกกลามไปสู่ทั่วทุกอณูของโลกและถูกเรียกว่า “โลกาภิวัตน์”

ในส่วนของอำนาจในการคาดการณ์ซึ่งควรจะเป็นหัวใจหลักของทฤษฎีสัจนิยมใหม่เนื่องจากเจตนารมณ์ในการร่างทฤษฎีนี้ของ Waltz เกิดจากความพยายามในการที่จะทำให้ทฤษฎีมีความเป็นวิทยาศาสตร์และสามารถคาดการณ์ได้ แต่ทฤษฎีสัจนิยมใหม่ก็ทำหน้าที่นี้ได้ไม่ด้นัก ดังจะเห็นได้จากการสิ้นสุดของสงครามเย็นหรือแม้แต่การคงความเป็นเอกมหาอำนาจอย่างยาวนานของสหรัฐฯ นอกจากนี้การที่Waltz ชีตเส้นแบ่งระหว่างโครงสร้างระบบระหว่างประเทศกับตัวแสดงซึ่งเป็นหน่วยในระบบยังมีผลทำให้

¹⁸ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), p.9.

สัจนิยมใหม่พบกับความล้มเหลวในการอธิบายถึงกลไกที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง¹⁹ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการคาดการณ์ของสัจนิยมใหม่ทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีสัจนิยมใหม่จะมีใช้ทฤษฎีที่สมบูรณ์แบบเกี่ยวกับการเมืองระหว่างประเทศ ดังจะเห็นได้จากข้อบกพร่องในการคาดการณ์ปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่สัจนิยมใหม่ก็ยังมีจุดแข็งทางทฤษฎีจากการมีฐานคติเกี่ยวกับพฤติกรรมของรัฐที่เป็นผลมาจากโครงสร้างของระบบระหว่างประเทศซึ่งนำมาสู่การทำความเข้าใจในประเด็นที่ว่า ความร่วมมือจะสามารถเกิดขึ้นได้อย่างไรภายใต้เงื่อนไขของสภาพระบบระหว่างประเทศที่เป็นอนาธิปไตย

เสรีนิยม: ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในโลกอุดมคติ

ประวัติศาสตร์ของทฤษฎีเสรีนิยมมีระยะเวลายาวนานไม่แพ้ทฤษฎีสัจนิยม ทว่าในทางปฏิบัติสิ่งที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักไม่สอดคล้องกับฐานคติของเสรีนิยมมากนัก²⁰ โดยความสนใจต่อทฤษฎีเสรีนิยมมักเกิดขึ้นภายหลังการสิ้นสุดสงครามใหม่ๆ แต่เมื่อเกิดสงครามขึ้นอีกความสนใจที่มีต่อทฤษฎีนี้ก็แผ่วเบาลงไปด้วย ดังเช่นในศตวรรษที่ 20 ภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 1 ถือได้ว่าเป็นช่วงที่แนวคิดแบบเสรีนิยมมีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้กำหนดนโยบายและประชาชนทั่วไปในประเทศตะวันตกจนได้รับการขนานนามว่าเป็นทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็น “อุดมคตินิยม” หรือในช่วงภายหลังสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของระบบความมั่นคงร่วมกันผ่านสถาบันระหว่างประเทศอย่างองค์การสหประชาชาติ หรือแม้แต่ในทศวรรษที่ 1990 ที่ได้มีการฟื้นฟูทฤษฎีเสรีนิยมด้วยการอ้างถึงสิ่งที่เรียกว่า “ระเบียบโลกใหม่” แต่แล้วเสรีนิยมก็ต้องพบกับความท้าทายทางทฤษฎีอีกครั้งเมื่อเกิดโศกนาฏกรรม 9/11 ซึ่งทำให้สหรัฐอเมริกาที่เป็นเอกมหาอำนาจโลกในปัจจุบันหันมาให้ความสนใจต่อประเด็นด้านอำนาจและความมั่นคงมากยิ่งขึ้น

ฐานคติของทฤษฎีเสรีนิยมยอมรับในสภาพอนาธิปไตยระหว่างประเทศเช่นเดียวกับทฤษฎีสัจนิยม แต่ด้วยพื้นฐานความเชื่อของทฤษฎีที่มองว่ามนุษย์นั้นมีธรรมชาติเป็นคนดี มีเหตุผลและมีศีลธรรม จรรยาบรรณ ส่งผลให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มองผ่านกรอบทางทฤษฎีของเสรีนิยมเป็นภาพที่สวยงาม เสมือนภาพที่เกิดจากการมองโลกในแง่ดี ด้วยความเชื่อที่ว่าธรรมชาติของมนุษย์เป็นคนดีมีเหตุผลนี้เอง ทำให้มนุษย์พยายามหาวิธีการและเครื่องมือที่จะสร้างเสริมความร่วมมือระหว่างกัน จากพื้นฐานความเชื่อดังกล่าวจึงได้นำมาซึ่งฐานคติของทฤษฎีเสรีนิยม ดังต่อไปนี้ คือ

¹⁹ Geoffrey R.D. Underhill, “Conceptualizing the Changing Global Order” in Richard Stubbs and Geoffrey R.D. Underhill, eds., Political Economy and the Changing Global Order (London: The Macmillan Press, 1994), p.31.

²⁰ Tim Dunne, “Liberalism” in Steve Smith and John Baylis, eds., op. cit.

ประการที่หนึ่ง รัฐเป็นตัวแสดงหนึ่งในหลายๆตัวแสดงที่อยู่ในระบบระหว่างประเทศซึ่งมิได้มีความสำคัญมากที่สุด ดังจะเห็นได้ว่าทฤษฎีเสรีนิยมนั้นได้ให้ความสนใจวิเคราะห์ตัวแสดงอื่นๆที่มีใช้รัฐด้วย เพราะแม้ว่ารัฐจะเป็นตัวแสดงที่สำคัญ แต่ก็ไม่ได้เป็นตัวแสดงเดียวในระบบระหว่างประเทศ

ประการที่สอง รัฐจะต้องเป็นรัฐที่ดี (good government) ทั้งในระดับประเทศและในระดับระหว่างประเทศ ทฤษฎีเสรีนิยมจึงให้ความสำคัญกับการสร้างประชาคมระหว่างประเทศ และส่งเสริมสถาบันระหว่างประเทศ โดยมองว่าการมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายเป็นสิ่งดี แต่จะต้องมีกลไกในการจัดสรรความหลากหลายนี้ให้สามารถอยู่ภายใต้ประชาคมเดียวกัน

ประการที่สาม สันติภาพจะเกิดขึ้นได้จากรัฐที่เป็นประชาธิปไตยเพราะรัฐประชาธิปไตยจะไม่รุกรานกันเอง เมื่อรัฐเป็นประชาธิปไตยโอกาสของการทำสงครามระหว่างรัฐจะมีน้อย นอกจากนี้ทฤษฎีเสรีนิยมยังเชื่อมั่นในฐานคติที่ว่ารัฐที่เป็นประชาธิปไตยมักเป็นรัฐที่มุ่งส่งเสริมความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ “การค้าเสรี” จึงเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจที่จะนำไปสู่การสร้างระเบียบโลกที่มีสันติภาพมากขึ้น

ประการที่สี่ รัฐอยู่ท่ามกลางสถานะที่ขึ้นต่อกัน (interdependence) รัฐจึงไม่อาจอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพังในระบบระหว่างประเทศ เพราะรัฐจะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพที่รัฐจะต้องขึ้นต่อกันทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่การลดการใช้กำลังความรุนแรงระหว่างรัฐ เนื่องจากการเกิดสงครามเป็นอุปสรรคที่ขวางกั้นความเจริญก้าวหน้าของรัฐทั้งหลายในระบบระหว่างประเทศ

ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่

นอกเหนือไปจากทฤษฎีเสรีนิยมที่ให้ความสำคัญต่อสถานะขึ้นต่อกันระหว่างรัฐ ประชาธิปไตย เศรษฐกิจการค้า และความร่วมมือระหว่างประเทศแล้ว ยังมีทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ซึ่งหากพิจารณาแต่เพียงผิวเผินทั้ง 2 แนวคิดแทบจะไม่มีอะไรที่แตกต่างกันเลย แต่สิ่งที่ทำให้เสรีนิยมใหม่แตกต่างจากเสรีนิยมดั้งเดิมก็คือการที่เสรีนิยมใหม่อธิบายว่า กรอบกติกา ตลอดจนบรรทัดฐานต่างๆ มีผลต่อการดำเนินการของรัฐ และรัฐสร้างกฎกติกาขึ้นมาเพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดความร่วมมือกันระหว่างประเทศ รัฐที่มีผลประโยชน์ร่วมกันจะต้องร่วมมือกันเพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายร่วมกัน โดยทฤษฎีเสรีนิยมใหม่จะให้ความสำคัญต่อบทบาทของ “สถาบัน” หรือองค์การระหว่างประเทศในฐานะเป็น “กลไก” ที่สร้างความไว้วางใจต่อกันของรัฐทั้งหลายและนำรัฐทั้งหลายในระบบระหว่างประเทศไปสู่การมีผลประโยชน์ร่วมกัน โดยจำเป็นที่จะต้องสร้างความเป็นสถาบันให้กับประชาคมระหว่างประเทศเพื่อนำไปสู่การกำจัดสภาพอนาธิปไตยระหว่างประเทศซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งสงครามและความขัดแย้งทั้งหลาย²¹ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของอดีตประธานาธิบดีสหรัฐฯ Woodrow Wilson ที่ว่า “สันติภาพภายใต้สภาพอนาธิปไตยระหว่างประเทศจะ

²¹ Charles W. Kegley, Jr., *Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge*, (New York: St Martin's Press, 1995), p.4.

เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการสร้างองค์การระหว่างประเทศ”²² ทั้งนี้การหลอมรวมทางเศรษฐกิจและการเมืองยังมีส่วนสำคัญในการสร้างมิตรภาพให้เกิดขึ้นระหว่างรัฐต่างๆ ภาพแห่งการทำสงครามระหว่างรัฐในอดีตจึงค่อยๆ ลเลือนและกลายเป็นปรากฏการณ์ที่ล้าสมัยในมุมมองของนักทฤษฎีเสรีนิยม

เมื่อกล่าวถึงจุดแข็งของทฤษฎีเสรีนิยม จะเห็นได้ว่าเสรีนิยมได้เข้ามาเติมเต็มในส่วนที่สังคมนิยมขาดหายไป จุดเด่นของเสรีนิยม ได้แก่ การให้ความสำคัญต่อสถานะขึ้นต่อกันซึ่งสามารถที่จะนำพาไปสู่ความร่วมมือระหว่างรัฐทั้งหลายในระบบระหว่างประเทศ เนื่องจากเสรีนิยมช่วยยกระดับผลประโยชน์แห่งชาติขึ้นมาเป็น “ผลประโยชน์ร่วมกัน” ระหว่างรัฐในระบบระหว่างประเทศ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญต่อรูปแบบการปกครองซึ่งเป็นปัจจัยภายในประเทศ (โดยเน้นการปกครองแบบประชาธิปไตย) และตัวแสดงอื่นๆ ที่อยู่นอกเหนือไปจากตัวแสดงระดับรัฐด้วย ทฤษฎีเสรีนิยมยังมุ่งให้น้ำหนักความสนใจต่อปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นสิ่งที่ยื่นนอกเหนือไปจากความสนใจของทฤษฎีสังคมนิยม กล่าวได้ว่าทฤษฎีเสรีนิยมประสบความสำเร็จในการกำจัดอุปสรรคทางการค้าและการสื่อสาร และยังได้สร้างสังคมเศรษฐกิจระหว่างประเทศซึ่งเป็นสิ่งที่เสรีนิยมโยกย้ายต้องการมาโดยตลอด²³ แต่แม้ว่าการเกิดขึ้นของเศรษฐกิจระหว่างประเทศจะนำมาซึ่งชัยชนะของทฤษฎีเสรีนิยม แต่ท่ามกลางบริบทของโลกที่มีเคยหยุดนิ่งอยู่กับที่ที่ทำให้ทฤษฎีเสรีนิยมประสบกับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายความร่วมมือในปัจจุบันที่มีความสลับซับซ้อนเนื่องจากความร่วมมือที่เกิดขึ้นตามแนวทางของเสรีนิยมได้รับการโจมตีว่าเป็นความร่วมมือที่เปราะบางและยังเป็นความร่วมมือที่ประกอบไปด้วยทัศนคติสองด้านที่แตกต่างกันด้วย กล่าวคือ ในด้านหนึ่งของความร่วมมือเป็นเรื่องของผลประโยชน์และความเห็นแก่ตัว ในขณะที่อีกด้านหนึ่งวางอยู่บนหลักศีลธรรมจริยธรรมที่เน้นเรื่องความถูกต้องและหน้าที่²⁴

หัวใจของทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ก็คือ กฎเกณฑ์ กติกา ตลอดจนบรรทัดฐานระหว่างประเทศ เพราะระบบระหว่างประเทศจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ กติกา ตลอดจนบรรทัดฐาน เพื่อเป็นกรอบการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่างๆ เพื่อให้แต่ละรัฐมีพฤติกรรมอันพึงกระทำและพึงละเว้น²⁵ จุดแข็งของทฤษฎีเสรีนิยมใหม่จึงอยู่ที่การมี “International regime” อันหมายถึงชุดของกฎเกณฑ์ กติกาที่ได้รับการยอมรับจากรัฐทั้งหลาย ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถในการคาดการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงในระบบระหว่างประเทศ²⁶ โดยหากเราจะ

²² Cynthia Webber, op. cit.

²³ Stanley Hoffman, “The Crisis of Liberal Institutionalism”, in *Foreign Policy*, 98 (1995):174.

²⁴ Ibid.

²⁵ Stephen Haggard and Beth A. Simmons, “Theories of International Regimes”, in *International Organization*, 1, 3 (1987): 491-493.

²⁶ Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, (New Jersey: Princeton University Press, 1984), p.57.

ย้อนกลับไปมองโลกในช่วงหลังสิ้นสุดสงครามเย็นจะเห็นได้ว่าสภาพบรรยากาศทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในช่วงระยะเวลาดังกล่าวเอื้อต่อการอธิบายแบบแนวคิดเสรีนิยมใหม่อย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะความพ่ายแพ้ของฝ่ายสังคมนิยมได้ตอกย้ำแนวความคิด “The End of History” หรือการสิ้นสุดของความขัดแย้งทางด้านอุดมการณ์ (ตามที่ Francis Fukuyama ได้คาดการณ์ไว้) ซึ่งทำให้อุดมการณ์ประชาธิปไตยผงาดขึ้นมาพร้อมกับความเชื่อที่ว่ารัฐประชาธิปไตยจะไม่ทำสงครามรุกรานกันและกัน²⁷ นอกจากนี้ภายหลังสงครามเย็นสิ้นสุดการให้ความสำคัญต่อประเด็นด้านความมั่นคงทางทหารก็ได้ลดลงและถูกแทนที่ด้วยความสนใจต่อประเด็นทางด้านเศรษฐกิจอันสืบเนื่องมาจากการที่รัฐอยู่ภายใต้สภาพที่ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้แนวโน้มที่รัฐในระบบระหว่างประเทศจะร่วมมือกันมีมากยิ่งขึ้น ในช่วงหลังสงครามเย็นจึงเป็นช่วงที่มีสถาบันระหว่างประเทศเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันระหว่างประเทศทางด้านเศรษฐกิจและการค้า ยกตัวอย่างเช่น WTO, IMF, APEC, NAFTA, AFTA เป็นต้น ประเด็นที่สำคัญก็คือรัฐในระบบระหว่างประเทศได้ยอมสละอำนาจอธิปไตยของตนเองเพื่อเข้าร่วมการเป็นสมาชิกของสถาบันระหว่างประเทศ โดยได้ยอมรับและปฏิบัติตามกฎ กติกา ตลอดจนบรรทัดฐานที่เป็นผลผลิตของสถาบันระหว่างประเทศด้วย

ในขณะที่ทฤษฎีเสรีนิยมจะมีความครอบคลุมมากกว่าทฤษฎีสังคมนิยม ดังจะเห็นได้จากการเข้ามาเติมเต็มในส่วนที่สังคมนิยมไม่สามารถอธิบายได้ แต่ทฤษฎีเสรีนิยมก็ถูกโจมตีว่าละเลยความสัมพันธ์เชิงอำนาจในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เนื่องจากสถานะที่รัฐขึ้นต่อกันนั้นเป็นสถานะที่เกิดจากรัฐต่างๆ ที่มีระดับของอำนาจและขีดความสามารถที่แตกต่างกัน หรือที่ Nye และ Keohane เรียกว่าเป็นสถานะการขึ้นต่อกันที่ไม่เท่าเทียม²⁸ นอกจากนี้ประเด็นที่ได้รับการวิพากษ์มากที่สุดก็คือการที่ทฤษฎีเสรีนิยมเป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์ทางทฤษฎีที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจเท่านั้น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาในสาระสำคัญของทฤษฎีเสรีนิยมจะพบว่าจุดอ่อนของทฤษฎีไม่ว่าจะเป็นเสรีนิยมดั้งเดิมหรือเสรีนิยมใหม่ก็คือความเป็นอุดมคติทางทฤษฎีและการขาดพลังในการคาดการณ์พฤติกรรมของรัฐ เนื่องจากในความเป็นจริงแล้วสถาบันระหว่างประเทศมีอาจเกิดขึ้นโดยลำพังแต่จะต้องอาศัยบทบาทของประเทศมหาอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยจึงจะประสบผลสำเร็จ ดังจะเห็นได้ว่ากฎหรือแนวคิดการปกครองแบบประชาธิปไตย และเศรษฐกิจแบบทุนนิยมต่างก็ได้รับเชิดชูจากสหรัฐฯ เอกมหาอำนาจเดียวของโลกภายหลังสงครามเย็น ซึ่งกล่าวได้ว่าการเป็นผู้กำชัยชนะจากสงครามอุดมการณ์และทำให้อำนาจถูกเปลี่ยนมือมาสู่บทบาทของสหรัฐฯในการเป็นประเทศมหาอำนาจ “ผู้สร้างกฎเกณฑ์ของโลก” โดยสหรัฐฯได้กลายมาเป็นผู้ผลักดันให้โลกมีพัฒนาการไปในทิศทางเดียวกันนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 กล่าวคือ เกิดการผลักดันให้ยอมรับกฎที่ว่าด้วย “ประชาธิปไตย” “การค้าเสรี” และ

²⁷ Stanley Hoffman, “Clash of Globalizations”, in *Foreign Affairs*, 81, 4 (2002): 105.

²⁸ Geoffrey R.D. Underhill, op. cit.

“การส่งเสริมสิทธิมนุษยชน” ซึ่งเป็นหลักการเดียวกันที่ทุกประเทศพึงจะมี (The Only Game in Town)²⁹ นอกจากนี้ยังจะเห็นได้ว่าสหรัฐฯได้ใช้การอ้างหลักทางด้านจริยธรรมและศีลธรรมระหว่างประเทศเพื่อเอื้ออำนวยผลประโยชน์ให้กับตนเอง เหตุดังนี้จึงหมายความว่าประเทศมหาอำนาจจะให้ความร่วมมือก็ต่อเมื่อตนเองได้รับประโยชน์เท่านั้น ตัวอย่างเช่น การที่สหรัฐฯได้เพิกเฉยต่อปัญหาสงครามกลางเมืองในรวันดา เมื่อปีค.ศ.1994 ทั้งๆที่ความจริงแล้วการที่มีคนตายเป็นจำนวนมากจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์น่าจะเป็นเหตุผลที่เพียงพอต่อการเข้าแทรกแซงเพื่อมนุษยธรรม ซึ่งพฤติกรรมของสหรัฐฯดังกล่าวมีความแตกต่างจากท่าทีของสหรัฐฯในการโจมตีกลุ่ม Al-Qaeda และตาลีบันที่สหรัฐฯจะมีความกระตือรือร้นมากกว่า ทฤษฎีเสรีนิยมจึงได้รับการโจมตีว่า การแทรกแซงเพื่อเหตุผลทางมนุษยธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อประเทศมหาอำนาจมองเห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับเท่านั้น³⁰

การที่ทฤษฎีเสรีนิยมให้ความสำคัญต่อการมีบรรทัดฐานและกฎกติการะหว่างประเทศร่วมกัน โดยมองว่าการมีกฎเกณฑ์กติกาเหล่านี้จะเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการกำกับพฤติกรรมของรัฐที่อยู่ในระบบและจะทำให้สามารถคาดการณ์พฤติกรรมของรัฐได้นั้นไม่เป็นความจริง เนื่องจากประสบการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นแล้วว่าการมีกฎเกณฑ์ กติกา ผ่านสถาบันระหว่างประเทศไม่อาจอธิบายพฤติกรรมของมหาอำนาจในการใช้ข้ออ้างทางด้านจริยธรรมและศีลธรรมระหว่างประเทศเพื่อผลประโยชน์ของตนได้ หากจะพิจารณาด้วยมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองก็จะเห็นว่าอำนาจและสถาบันการเงินระหว่างประเทศต่างๆ ที่เกิดขึ้น ล้วนแล้วแต่นำมาซึ่งโครงสร้างทางอำนาจระหว่างประเทศที่ไม่เท่าเทียมกัน นอกจากนี้แนวคิดที่ว่าโลกจะไม่มีสงครามภายหลังสงครามเย็นก็ดูจะไม่เป็นความจริงเสมอไปด้วย เพราะนับตั้งแต่หลังสงครามเย็นได้สิ้นสุดลง ปัญหาความขัดแย้งยังคงเกิดขึ้นในบริเวณต่างๆ ของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ที่ขยายลุกลามกลายเป็นสงคราม ยกตัวอย่างเช่นในรัฐต่างๆ ที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของอดีตสหภาพโซเวียตและยูโกสลาเวีย³¹ ก็อยู่นอกเหนือไปจากสิ่งที่เสรีนิยมใหม่ได้กล่าวถึง ยิ่งไปกว่านั้นนักทฤษฎีสายสังคมนิยมยังได้โจมตีการที่เสรีนิยมใหม่ให้ความสำคัญต่อตัวแสดงระดับอื่นที่มีใช้รัฐ โดยมองว่าทัศนะดังกล่าวเป็นการเบียดบังบทบาทของรัฐมากจนเกินไป เพราะความจริงแล้วบทบาทของรัฐมิได้ลดน้อยถอยลงไปแต่อย่างใดและรัฐยังคงมีความสำคัญอย่างมากในระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศท่ามกลางบทบาทของตัวแสดงอื่นๆ³²

²⁹ Larry Diamond, *The Global Divergence of Democracy*, (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001), Introduction.

³⁰ Stanley Hoffman, op.cit.

³¹ Ibid.

³² Stephen M. Walt, op. cit.

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าแม้ว่าทฤษฎีเสรีนิยมจะสามารถอธิบายถึงแนวโน้มความร่วมมือและการสร้างสถาบันระหว่างประเทศโดยคาดหวังว่ากฎ กติกา ตลอดจนบรรทัดฐานต่างๆ จะพัฒนาไปสู่ประชาคมโลกที่มีจริยธรรมและศีลธรรมคอยกำกับพฤติกรรมของรัฐ โดยถือได้ว่าประชาธิปไตย เศรษฐกิจแบบทุนนิยม และศีลธรรมระหว่างประเทศเป็นก้าวอย่างหนึ่งของการนำพาโลกเข้าสู่ยุคของการเป็นโลกาภิวัตน์ ดังจะเห็นได้จากการที่นักวิชาการสายเสรีนิยมจำนวนมากได้กล่าวถึงประเด็นของโลกาภิวัตน์³³ จากปรากฏการณ์การรวมตัวกันทางเศรษฐกิจ การเงิน และเทคโนโลยี ซึ่งทำให้โลกมีขนาดเล็กลงอันส่งผลให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐที่เป็นไปอย่างรวดเร็วอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน โดยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมิได้ส่งผลในมิติของเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อมิติทางการเมืองภายใน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐทั้งหมดทั้งมวลที่มีอยู่ในระบบระหว่างประเทศด้วย³⁴ นอกจากนี้บทบาทของรัฐยังถูกจำกัดให้ลดลงเหลือเพียงบทบาทในการวางนโยบายเศรษฐกิจเพื่อส่งเสริมสวัสดิการสังคมภายในประเทศ และต้องอยู่ภายใต้แรงกดดันที่จะต้องให้ความสำคัญต่อเศรษฐกิจระหว่างประเทศเป็นหลัก รัฐถูกกดดันให้ละทิ้งบทบาทเดิมที่ต้องรับผิดชอบกับสังคมของตนเองด้วยการหันมาปฏิบัติตามคำแนะนำของสถาบันเศรษฐกิจระหว่างประเทศ เช่น GATT, IMF, World Bank เป็นต้น³⁵ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าทฤษฎีเสรีนิยมเป็นทฤษฎีที่ช่วยปูพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ แต่ถึงกระนั้นทฤษฎีเสรีนิยมก็ไม่สามารถให้คำอธิบายต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามเย็นได้ทั้งหมด

ทฤษฎีมาร์กซิสต์: การปลดปล่อยจากพันธนาการทางทฤษฎีและต้นกำเนิดของทฤษฎีวิพากษ์

ในขณะที่ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่อยู่ในกระแสหลักทั่วไปไม่ได้อธิบายถึงความซับซ้อนของรัฐและสังคมในฐานะที่เป็นคุณลักษณะพื้นฐานที่สำคัญของระบบระหว่างประเทศ ทฤษฎีมาร์กซิสต์ก็ได้เข้ามาช่วยเติมเต็มช่องว่างของทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอื่นที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาในฐานะทฤษฎีการแก้ปัญหา จนกล่าวได้ว่าทฤษฎีมาร์กซิสต์คือทฤษฎีที่เข้ามาอุดช่องว่างของทฤษฎีกระแสหลักที่เคยมีมาทั้งหมดซึ่งถือได้ว่าเป็นคุณลักษณะเด่นที่สำคัญของทฤษฎีมาร์กซิสต์ เพราะในขณะที่ทฤษฎีอื่นๆพยายามจะฉายภาพให้เห็นถึง ผ่านสื่อต่างๆ ทฤษฎีมาร์กซิสต์กลับมีจุดมุ่งหมายในการขุดคุ้ยเพื่อค้นหาความจริงที่แฝง

³³ Ibid,

³⁴ Thomas L. Friedman & Romonet Ignacio, “Dueling Globalizations: A Debate between Thomas L. Friedman and Ignacio Romonet”, in *Foreign Policy*, 16 (1999): 110-127, <http://www.pdfli.com> (last visited 13 July 2018).

³⁵ ศาสตราจารย์ โรเบิร์ต ดับเบิลยู ค็อกซ์, เศรษฐศาสตร์การเมืองและระบบโลก: ปัญหาของอำนาจและความรู้ ณ จุดเปลี่ยนแห่งสหัสวรรษ, แปลโดย ฝาสุก พงษ์ไพจิตร, หน้า 3. <http://pioneer.netserv.chula.ac.th/~ppasuk/raboplok.doc> (last visited 20 มิถุนายน 2561).

อยู่ในปรากฏการณ์ระหว่างประเทศที่เราคุ้นเคยดี ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้ง สงคราม การทำสนธิสัญญา ความช่วยเหลือระหว่างประเทศ ฯลฯ ซึ่งทฤษฎีมาร์กซิสต์มองว่ามีกลไกบางอย่างซึ่งอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านี้ โดยกลไกที่ว่านี้ คือ “โครงสร้างของระบบทุนนิยมโลก” (structures of global capitalist system) ดังที่นักทฤษฎีมาร์กซิสต์ได้อธิบายว่าระบบทุนนิยมในฐานะที่เป็นต้นเหตุของความขัดแย้งระหว่างประเทศ³⁶ และผลกระทบของระบบทุนนิยมโลกก็คือการแสวงหาซึ่งอำนาจและความมั่งคั่งของมหาอำนาจ โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ก็จะยังคงดำเนินต่อไปบนความสูญเสียของรัฐที่ไร้อำนาจและยากจนซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในระบบระหว่างประเทศ³⁷

นอกจากทฤษฎีมาร์กซิสต์จะเป็นทฤษฎีที่ช่วยให้เรามองเห็นการคลี่คลายของภาพระเบียบระหว่างประเทศที่ต่อเนื่องยาวนานนับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาแล้ว³⁸ ยังเป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงโลกาภิวัตน์เป็นทฤษฎีแรก³⁹ และจากมุมมองของมาร์กซิสต์นี้เองที่ทำให้เราได้เห็นภาพของโลกาภิวัตน์ที่มักถูกมองข้ามไปในชุดคำอธิบายของทฤษฎีการแก้ปัญหาหรือทฤษฎีที่อยู่กระแสหลัก โดยแม้ว่าทฤษฎีเสรีนิยมจะได้พยายามปูพื้นฐานทางทฤษฎีไปสู่โลกาภิวัตน์ แต่ก็ยังคงมีข้อวิพากษ์อย่างหนาหูเกี่ยวกับสถานะทางทฤษฎีที่รับใช้ผลประโยชน์ของประเทศมหาอำนาจ ในขณะที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์กลับสามารถฉายภาพให้เราเห็นถึงวิวัฒนาการที่ยาวนานของระบบทุนนิยมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้งมากกว่า ดังที่เราจะเห็นได้จากข้อเสนอของทฤษฎีมาร์กซิสต์ที่ได้เสนอให้มีการเปิดกว้างมากยิ่งขึ้นในการทำความเข้าใจการเมืองระหว่างประเทศภายใต้กระบวนการที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบทุนนิยมโลก กระนั้นก็ดี แม้ว่าทฤษฎีมาร์กซิสต์จะไม่ได้มีวิวัฒนาการแรกเริ่มในฐานะทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แต่แนวคิดที่รุ่มรวยของมาร์กซิสต์ก็มีอิทธิพลต่อนักทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจำนวนมากไม่น้อยกระทั่งทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการนำแนวความคิดของเขามาประยุกต์ใช้ในสาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยทฤษฎีที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของมาร์กซ์ได้แก่ ทฤษฎีระบบโลก (World-system theory) ทฤษฎีกรัมสกี ทฤษฎีวิพากษ์ และทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์⁴⁰ ทั้งนี้ทฤษฎีที่แตกสาขาออกมาจากทฤษฎีมาร์กซิสต์เหล่านี้ต่างมีฐานคิดร่วมกันดังนี้ คือ⁴¹

³⁶ Stephen M. Walt, op. cit.

³⁷ Stephen Hobden and Richard Wynjones, “Marxist Theories of International Relations in Steve Smith and John Baylis, eds., op. cit.

³⁸ Robert Cox, op. cit.

³⁹ Stephen Hobden and Richard Wynjones, op. cit.

⁴⁰ Stephen Hobden and Richard Wynjones, op. cit.

⁴¹ Ibid.

1. ยอมรับว่าในการศึกษาสังคมโลกจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ทั้งนี้ เพราะสังคมโลกเป็นสังคมที่มีความซับซ้อน การใช้องค์ความรู้ที่กระจัดกระจายเป็นส่วนๆจึงไม่อาจนำไปสู่ชุดคำอธิบายที่ครอบคลุมในทุกมิติของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้
2. ให้ความสนใจต่อมโนทัศน์ด้านวัตถุนิยมในประวัติศาสตร์ (Materialist conception of history) ซึ่งหมายถึงการให้ความสนใจต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของการพัฒนาทางเศรษฐกิจของสังคม เนื่องจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจถือได้ว่าเป็นพลังที่คอยขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ พลวัตที่มีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ตามแนวทางของทฤษฎีมาร์กซิสม์จึงนำไปสู่ความเข้าใจในรากฐานทางเศรษฐกิจของแต่ละสังคมที่มีผลต่อการจำกัดประสิทธิภาพของความสามารถในการผลิตของรัฐ
3. มองว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยในการเร่งให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระดับที่กว้างขวางมากขึ้น เพราะพื้นฐานทางเศรษฐกิจจะเป็นตัวการสำคัญที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายและการเมือง
4. ให้ความสำคัญต่อประเด็นเรื่อง “ชนชั้น” ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยทฤษฎีมาร์กซิสม์ มองว่าปัญหาความขัดแย้งทางชนชั้นเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ในสังคม ซึ่งแตกต่างจากทฤษฎีเสรีนิยมที่เชื่อในการมีผลประโยชน์ร่วมกันระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ เหตุตั้งนั้นศูนย์กลางความขัดแย้งในสังคมทุนนิยมจึงเป็นความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนายทุนและชนชั้นแรงงาน
5. เชื่อว่าปรากฏการณ์ระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่สามารถทำความเข้าใจด้วยวิธีการที่หลากหลาย แต่ทฤษฎีมาร์กซิสม์มองว่าจำเป็นที่จะต้องมีการปลดปล่อยพันธนาการทางทฤษฎีต่างๆ ดังจะเห็นได้ว่าทฤษฎีมาร์กซิสม์นั้นไม่ได้ให้การยอมรับในข้อสรุปของทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งอย่างเฉพาะเจาะจง แต่จะให้ความสำคัญต่อหลักฐานอ้างอิงที่มีน้ำหนักต่อการอธิบายมากกว่า

ทฤษฎีระบบโลก

ท่ามกลางทฤษฎีที่แตกสาขามาจากทฤษฎีมาร์กซิสม์เหล่านี้ยังมีความแตกต่างในแง่ของทัศนะที่มีต่อมรดกทางความคิดของมาร์กซ์ ในขณะที่บางทฤษฎีก็เจริญรอยตามแนวความคิดของมาร์กซ์ด้วยความเชื่อว่าการแทนที่ระบบทุนนิยมด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังจะเห็นได้จากการพยายามนำเอาแนวความคิดของมาร์กซ์มาปรับใช้กับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วยการวิพากษ์ทฤษฎีระบบโลกอันเป็นผลงานชิ้นสำคัญของ Lenin ที่มีแบ่งการพัฒนาของรัฐออกเป็นรัฐศูนย์กลางและรัฐชายขอบ โดยรัฐศูนย์กลางจะคอยตักตวงและขูดรีดเอาผลประโยชน์จากรัฐชายขอบ คุณลักษณะที่สำคัญของทฤษฎีนี้จึงมี 2 ประการด้วยกัน ได้แก่ 1) การมองว่าการเมืองระหว่างประเทศและภายในรัฐถูกขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจทุนนิยมโลก (a capitalist world-economy) และ 2) การเชื่อว่ารัฐไม่ได้เป็นเพียงตัวแสดงที่

สำคัญเพียงตัวแสดงเดียวในการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งทฤษฎีระบบโลกเชื่อว่าชนชั้นทางสังคมต่างหากที่มีความสำคัญในการกำหนดตำแหน่งของรัฐเหล่านี้ ภายในโครงสร้างเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมจะวางกรอบพฤติกรรมของรัฐและของชนชั้นและกำหนดแบบฉบับของปฏิสัมพันธ์และการครอบงำระหว่างกัน เพราะฉะนั้นแล้ว ไม่ว่ารัฐ บรรษัทข้ามชาติ หรือแม้แต่องค์กรระหว่างประเทศก็ถือได้ว่าเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของชนชั้นที่มีอำนาจในระบบเศรษฐกิจโลก ระบบเศรษฐกิจโลกจึงเป็นที่มาของ “ข้อจำกัด” ต่อเสรีภาพในการดำเนินนโยบายของรัฐ เมื่อกล่าวถึงระเบียบการเมืองโลก สิ่งนี้นักทฤษฎีระบบโลกจะคิดถึงเป็นอันดับแรกจึงมิใช่ระเบียบที่เป็นผลมาจากความมั่นคงหรือทางทหาร หากแต่หมายถึง “ระเบียบทางเศรษฐกิจ” ซึ่งจำเป็นที่ทุกรัฐจะต้องแสดงบทบาทตามกฎเกณฑ์แห่งเศรษฐกิจทุนนิยมระหว่างประเทศ และด้วยเหตุนี้อำนาจของทุนนิยมระหว่างประเทศจึงเป็นตัวกำหนดรูปแบบทางการเมืองที่สำคัญๆของโลก

ทฤษฎีกริมซี

ในขณะที่ทฤษฎีระบบโลกให้ความสำคัญต่อโครงสร้างเศรษฐกิจโลกแบบทุนนิยมในฐานะกรอบที่กำหนดพฤติกรรมของรัฐและชนชั้น ทฤษฎีกริมซีก็ได้สร้างความเข้าใจต่อประเด็นเกี่ยวกับอำนาจในระบบระหว่างประเทศด้วยการอธิบายถึงบทบาทของ “ประเทศมหาอำนาจ” (hegemon) ซึ่งเป็นการอธิบายที่ลึกซึ้งกว่าที่ชุดคำอธิบายของทฤษฎีสัจนิยม กริมซีได้ใช้แนวคิดเรื่องอำนาจของ Machiavelli โดยเปรียบเทียบอำนาจเสมือนสิ่งมีชีวิตครึ่งคนครึ่งสัตว์ หรือเป็นส่วนผสมระหว่างความดุร้ายและความอ่อนน้อม ซึ่งกริมซีอธิบายว่าความอ่อนน้อมนี้เองที่ประเทศมหาอำนาจได้นำมาใช้ในการครอบงำสังคมผ่านสิ่งที่เรียกว่า “สถาบัน” ของประชาคมระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตามนักวิชาการที่มีบทบาทมากที่สุดในการนำแนวคิดของกริมซีมาใช้ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้แก่ Robert W. Cox ซึ่งทฤษฎีของเขาได้ให้ชุดคำอธิบายที่ลึกซึ้งยิ่งกว่ากริมซีและมาร์กซ์ โดย Cox ได้ตั้งข้อสังเกตว่าทฤษฎีตลอดจนแนวคิดต่างๆมิได้มีความเป็นกลางหรือปราศจากซึ่งค่านิยม เพราะมักถูกเคลือบแฝงไปด้วยจุดประสงค์บางอย่างอยู่เสมอ ซึ่ง Cox กล่าวว่าทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่างถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อรับใช้ผลประโยชน์ของรัฐมหาอำนาจ รัฐที่ประสบความสำเร็จในการครอบงำรัฐอื่นในระบบระหว่างประเทศจึงเป็นรัฐที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางของระเบียบโลกให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน มิใช่ด้วยการบีบบังคับรัฐอื่นหากแต่เป็นการผลักดันให้รัฐอื่นยอมรับและปฏิบัติตามระเบียบที่สร้างขึ้น “การค้าเสรี” จึงเป็นแนวคิดที่ถูกสร้างขึ้นจากรัฐมหาอำนาจ โดยอ้างว่าจะนำมาซึ่งผลประโยชน์ต่อทุกฝ่ายทั้งที่การค้าเสรีอาจเป็นอุปสรรคขัดขวางการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของรัฐอื่นๆก็ได้

ทฤษฎีวิพากษ์

กล่าวได้ว่าทฤษฎีวิพากษ์ที่นำเสนอโดย Robert W. Cox เป็นทฤษฎีที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดในการนำเอาทฤษฎีของกรัมสกีมาใช้ในการอธิบายการเมืองโลก⁴² โดย Cox อธิบายว่าทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นเพียง “ประติมากรรมเชิงเหตุผล” ชุดหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นมารับใช้หรือสร้างความชอบธรรมให้กับอุดมการณ์บางอย่างที่ดำรงอยู่ในสังคม ดังคำกล่าวที่เป็นประโยคทองของเขาคือว่า “Theory is always for someone and for some purpose”⁴³ ดังเห็นได้จากการที่ Cox โจมตีทฤษฎีการแก้ปัญหาว่าเป็นทฤษฎีที่ยอมจำนนต่อระเบียบระหว่างประเทศที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เขาจึงใช้ทฤษฎีวิพากษ์ในการวิเคราะห์เพื่อค้นหาความจริงโดยให้ความสนใจต่อกระบวนการทางสังคม ด้วยวิธีการดังกล่าว Cox เชื่อว่าจะนำไปสู่การปลดปล่อยทางทฤษฎีซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจต่อระเบียบโลกทั้งในมิติของบ่อเกิดแห่งเสถียรภาพและมิติของพลวัตแห่งกระบวนการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่ Cox มองว่าการมีรัฐมหาอำนาจ (hegemon) เป็นสิ่งสำคัญในการรักษาไว้ซึ่งเสถียรภาพของโลก นอกจากนี้ เขาก็มีได้ละเลยที่จะกล่าวถึงปัจจัยระดับภายในรัฐ โดย Cox นั้นมองว่ามหาอำนาจคือผู้ที่กำหนดระเบียบโลกซึ่งสอดคล้องกับผลประโยชน์ของรัฐมหาอำนาจเอง รัฐที่ประสบความสำเร็จในการครอบงำรัฐอื่นในระบบระหว่างประเทศจึงเป็นรัฐที่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางของระเบียบโลกให้สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน ดังเช่นที่สหรัฐอเมริกาประสบความสำเร็จในการเผยแพร่ลัทธิเสรีนิยมใหม่ไปทั่วโลกและนำมาซึ่งสถานภาพของการเป็นรัฐมหาอำนาจจวบจนปัจจุบัน⁴⁴ อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางสถานะของรัฐมหาอำนาจในการครอบงำระเบียบโลกในปัจจุบัน Cox ไม่ได้คาดว่าปรากฏการณ์นี้จะไม่ถูกท้าทาย เนื่องจาก Cox นั้นมองว่าระบบทุนนิยมเป็นระบบที่ไม่มีเสถียรภาพในตัวเอง ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ว่าอาจเกิดมหาอำนาจใหม่ขึ้นมาท้าทายมหาอำนาจเดิม

ทฤษฎีพึ่งพา

นอกจากทฤษฎีวิพากษ์ของ Cox ซึ่งเป็นทฤษฎีสายกรัมสกีแล้ว ยังมีทฤษฎีพึ่งพา (Dependency theory) หรือทฤษฎีระบบทุนนิยมโลก ที่เป็นทฤษฎีสายนีโอมาร์กซิสม์ (Neo-Marxism) ซึ่งให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างพลังของระบบทุนนิยมในรัฐที่พัฒนาแล้วและในรัฐที่ด้อยพัฒนา และเสนอว่าระบบทุนนิยมในรัฐที่พัฒนาแล้วทำงานร่วมกับการควบคุมชนชั้นแรงงานในการพัฒนาโลก และรัฐที่พัฒนาแล้วเหล่านี้ต่างก็มั่งคั่งจากการขูดรีดรัฐที่ด้อยพัฒนา โดยทฤษฎีพึ่งพาเป็นทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ได้รับการกล่าวถึงภายหลังจากที่ทฤษฎีจักรวรรดิเสื่อมความนิยมลง ซึ่งแนวการวิเคราะห์บางส่วนยังคงได้รับ

⁴² Stephen Hobden and Richard Wynjones, op. cit.

⁴³ Robert Cox, op. cit.

⁴⁴ Stephen Hobden and Richard Wynjones, op. cit.

อิทธิพลจากลัทธิมาร์กซิสม์ ทฤษฎีพึ่งพาถูกนำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ระหว่างประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่โครงสร้างของเศรษฐกิจระหว่างประเทศได้พัฒนาไปสู่ความซับซ้อนมากกว่าเดิม ภายใต้สภาพการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศซึ่งนำไปสู่การจัดกลุ่มประเทศออกเป็น 3 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มรัฐศูนย์กลาง กลุ่มรัฐกึ่งชายขอบ และกลุ่มรัฐชายขอบ ทั้งนี้ทฤษฎีที่นำเอาแนวคิดของมาร์กซ์มาใช้โดยตรงในฐานะทฤษฎีนีโอมาร์กซิสม์ ได้แก่ Bill Warren และ Justin Rosenberg โดย Warren ได้เสนอว่ารัฐต้องพัฒนาทั้งหลายสามารถเติบโตขึ้นมาจากการเป็นรัฐชายขอบได้⁴⁵ เนื่องจากลัทธิการล่าอาณานิคมที่เกิดขึ้นนอกจากจะได้นำมาซึ่งการขยายตัวของระบบทุนนิยมแล้ว ยังได้นำมาซึ่งการพัฒนาสวัสดิการในส่วนต่างๆ ของโลก ไม่ว่าจะเป็นด้านสาธารณสุข การศึกษา หรือแม้แต่การเข้าถึงสินค้าอุปโภคบริโภคที่ดีของรัฐอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีพึ่งพายังคงเป็นทฤษฎีที่ไม่มีความสมบูรณ์ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐเหนือ-ใต้ ในขณะที่ Warren ให้ความสำคัญต่อความเป็นไปได้ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามซึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวของทุนนิยมโลก Rosenberg กลับมุ่งให้ความสนใจต่อคุณลักษณะของระบบระหว่างประเทศและปฏิสัมพันธ์ระหว่างระบบกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยการศึกษาของ Rosenberg เป็นการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ที่ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างของระบบระหว่างประเทศในแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้กล่าวได้ว่า Rosenberg เป็นนักวิชาการมาร์กซิสม์ที่นำเอาทฤษฎีทางสังคมของมาร์กซ์มาปรับใช้ในการสร้างกรอบวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้อย่างเป็นระบบมากที่สุด⁴⁶ ดังจะเห็นได้จากข้อเสนอของเขาที่เสนอให้มีการมองภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นองค์รวมแทนที่จะมองแยกส่วนตามสาขาวิชา ทั้งนี้ก็เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามในประเด็นที่ว่าสังคมสมัยใหม่ (modern society) เริ่มต้นขึ้นเมื่อไร⁴⁷ นอกจากนี้ Rosenberg ยังได้โจมตีทฤษฎีสัจนิยมที่มองระบบระหว่างประเทศในฐานะที่เป็นตัวการสร้างความชอบเขตทางการเมืองที่เป็นผลมาจากปัจจัยภายในซึ่งส่งผลต่อชุดความสัมพันธ์ทางสังคม เนื่องจากแต่ละรัฐย่อมจะต้องมีปัจจัยภายในที่มีความแตกต่างกัน Rosenberg จึงเสนอทฤษฎีที่ให้ความสนใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับที่กว้างกว่ารัฐ โดยเขามองว่ารูปแบบของรัฐมีความแตกต่างกันอันเป็นผลมาจากความแตกต่างของวิถีทางการผลิต ดังนั้นการจะทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในแต่ละยุคจึงต้องเริ่มต้นจากการพิจารณาถึงวิถีทางการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิตก่อน

ในทัศนะของ Rosenberg ฐานคิดที่สำคัญของทฤษฎีสัจนิยม คือ สภาพอนาธิปไตยและอำนาจอนิธิปไตย ยังคงเป็นฐานคิดที่สามารถนำมาใช้ร่วมกันแนวคิดของมาร์กซิสม์ได้ เนื่องจากฐานคิดดังกล่าวเป็น

⁴⁵ Stephen Hobden and Richard Wynjones, op. cit.

⁴⁶ กุลธดา เกษบุญชู มีด, “หนังสือที่ฆ่าช่วยชีวิต” วารสารสังคมศาสตร์, 31,1 (2543): 160.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

เครื่องสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะสำคัญของโลกภายใต้ทุนนิยม เนื่องจากบทบาทของรัฐอิตาลีเกี่ยวข้องกับมิติทางการเมืองเท่านั้น หรือแม้ว่ารัฐจะมีความเกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์ในการผลิตแต่ก็มีใช้ความเกี่ยวพันโดยตรง นอกจากนี้การผลิตแบบทุนนิยมซึ่งเน้นความสามารถในการแข่งขันทางการผลิตก็มีความสอดคล้องกับสภาพอิตาลีระหว่างประเทศ ข้อถกเถียงที่ว่าในท่ามกลางกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นรัฐได้สูญเสียอำนาจไปหรือไม่จึงไม่เป็นประเด็นอีกต่อไป เพราะเมื่อเกิดทุนนิยมขึ้นอำนาจรัฐจะอยู่ในดินแดนแต่อำนาจเอกชนสามารถข้ามรัฐได้ด้วยการเข้าไปแสวงหาประโยชน์จากแรงงานและทรัพยากรซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐอื่นได้ ความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยมจึงมีใช้ความสัมพันธ์ทางการเมือง หากแต่เป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยม ในทัศนะของ Rosenberg การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงมีใช้การศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับตลาด แต่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดและรักษาไว้ซึ่งการแยกตัวอำนาจสาธารณะและอำนาจของเอกชน ตลอดจนความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบทุนนิยม⁴⁸

จากที่ได้กล่าวถึงทฤษฎีมาร์กซิสต์ และทฤษฎีที่แตกสาขาออกมาจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ดังกล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่าทฤษฎีมาร์กซิสต์ซึ่งมีสถานะเป็นทฤษฎีวิพากษ์นั้นได้เข้ามาแก้ปัญหาของทฤษฎีกระแสหลักหรือทฤษฎีการแก้ปัญหาในประเด็นที่ได้รับการวิจารณ์ว่า “จุดแข็งของทฤษฎีหนึ่งๆคือจุดอ่อนของอีกทฤษฎีหนึ่ง” ซึ่งทำให้ทฤษฎีกระแสหลักต้องประสบกับความยุ่งยากในการสร้างชุดคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมาโดยตลอด โดยมาร์กซิสต์นั้นมุ่งสนใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมกับอำนาจทางการเมืองของรัฐในระบบระหว่างประเทศ ซึ่งทฤษฎีมาร์กซิสต์ได้มองลึกลงไปถึงผลกระทบของโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีต่อสังคมและการเมืองด้วย⁴⁹ การอธิบายตามแนวทางของทฤษฎีมาร์กซิสต์จึงเป็นการลดทอนชุดคำอธิบายที่มีต่อปัจจัยทางการเมืองทั้งในระดับรัฐและระดับระหว่างประเทศเหลือเพียงการทำหน้าที่ของโครงสร้างการผลิตแบบทุนนิยมและการจัดประเภทสังคมเป็นชนชั้นต่างๆซึ่งเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยที่มีต่อวิถีทางการผลิตแบบทุนนิยม⁵⁰

กล่าวได้ว่าการอธิบายเกี่ยวกับระบบทุนนิยมของทฤษฎีมาร์กซิสต์นั้นอยู่ภายใต้ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “Internationalization of states and capitalism” โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ หมายถึง การขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกและการที่รัฐต้องปรับตัวให้มีความสามารถในการตอบสนองต่อการขยายตัวของระบบทุนนิยมดังกล่าว ซึ่งปรากฏการณ์นี้มีความเชื่อมโยงกับการขยายตัวของการผลิตระหว่างประเทศหมายความว่า การรวมตัวทางการผลิตได้นำมาซึ่งลักษณะของการข้ามชาติในการผลิต (internationalization of production) ดังที่เราจะเห็นได้ว่ากระบวนการผลิตหนึ่งๆอาจมีการผลิตแต่ละขั้นตอนในแต่ละรัฐที่แตกต่างกัน

⁴⁸ กุลลดา เกษบุญชู มีดี, เรื่องเดิม

⁴⁹ Geoffrey R.D. Underhill, op. cit.

⁵⁰ Ibid.

กันออกไป การผลิตระหว่างประเทศนี้จึงมีบทบาทสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างของรัฐและระเบียบโลก ดังเช่นที่กระบวนการผลิตและทุนการค้าที่เกิดขึ้นในช่วงกลางศตวรรษที่ 19⁵¹ ทั้งนี้ในโครงสร้างระหว่างประเทศเราจะพบว่ามหาอำนาจซึ่งเป็นผู้นำในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนั้นจะเป็นผู้คอยกำหนดระเบียบระหว่างประเทศขึ้นทำให้รัฐต่างๆ ต้องมีการปรับตัวเข้าสู่โครงสร้างอำนาจระหว่างประเทศ โดยรัฐต่างๆ จำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างภายในของตนเองให้มีความสอดคล้องกับโครงสร้างระหว่างประเทศ นอกจากนี้การผลิตระหว่างประเทศยังมีส่วนในการระดมพลังทางสังคม และด้วยพลังทางสังคมนี้เองที่ทำให้เราสามารถคาดการณ์สถานการณ์ทางการเมืองและระเบียบโลกได้ เนื่องจากการผลิตระหว่างประเทศนั้นได้ทวีความสัมพันธ์ต่อโครงสร้างชนชั้นในระดับโลกในฐานะที่สามารถยกระดับชนชั้นของรัฐในโครงสร้างระบบระหว่างประเทศได้⁵²

ท่ามกลางกระบวนการ Internationalization ดังกล่าวนี้นี้ รัฐจะไม่สามารถแสดงบทบาทของตนเองอย่างเต็มที่ดังเช่นข้อเสนอของสังคมนิยม แต่จะทำให้เราเห็นการพัฒนาซึ่งความสัมพันธ์กับมิติอื่นๆ ของปรากฏการณ์ “Internationalization” ดังทัศนะของ Jim Glassman ที่ว่ารัฐมีสถานะเป็นผู้จัดการและอาณาบริเวณที่ตั้งของการต่อสู้ของชนชั้นแรงงาน โดยนโยบายของรัฐจะมีความเชื่อมโยงกับกระบวนการสร้างความเป็นสากลและอาจนำมาซึ่งการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียม ดังเช่นกรณีที่เกิดขึ้นกับประสบการณ์ในการพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐไทย⁵³ Glassman ได้ระบุว่ามุมมองหลักในการวิเคราะห์บทบาทของรัฐทุนนิยม โดยได้วิพากษ์มุมมอง การเน้นรัฐที่ละเลยปัจจัยความสัมพันธ์กับระบบทุนนิยมโลก อาทิการเน้นรัฐศูนย์กลางแบบเวเบอร์⁵⁴ ที่มองว่าการเชื่อมโยงของโลกมีขีดจำกัด และการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ยังคงอยู่ในรัฐเป็นหลัก แนวคิดนี้ให้บทบาทของรัฐนำการพัฒนา เช่นเดียวกับแนวคิดของ Agnew ที่ระบุว่า รัฐเป็นตัวแสดงหลักในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยมีพรมแดนเขตแดนอธิปไตยที่ตายตัว มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างการเมืองภายในและระหว่างประเทศ และเส้นพรมแดนอธิปไตยเป็นตัวบรรจุสังคมของรัฐนั้นไว้ภายใน⁵⁵ ทั้งนี้Glassmanได้ระบุถึงสภาพบทบาทของโครงสร้างทุนดังต่อไปนี้

ประการแรก กระบวนการเป็นสากลของทุนนั้น เป็นกระบวนการเป็นสากลทางชนชั้นที่เกิดขึ้น ด้บทุกชนชั้นในระบบทุนนิยม กล่าวคือความสัมพันธ์การผลิตได้แผ่ขยายข้ามพื้นที่และพรมแดนที่เคยมี โดย

⁵¹ Robert Cox, op. cit.

⁵² Ibid.

⁵³ Jim Glassman, Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour, (New York: Oxford University Press Inc., 2004), p.3-4.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Jim Glassman, op. cit.

ความสัมพันธ์การผลิตที่ขยายนี้ก็ส่งผลการสร้างเงื่อนไขทางชนชั้นเดียวกัน⁵⁶ การกดขี่แรงงานภายในโดยทุนข้ามชาติอาจเกิดขึ้น พร้อมกับการติดต่อสื่อสารร่วมมือและมีความรู้สึกร่วมกันของผู้ถูกกดขี่ ขณะเดียวกันสำหรับนายทุนก็ใช้ตรรกะร่วมกัน และมีการร่วมมือกันในความสัมพันธ์การผลิตเช่นเดียวกัน

ประการที่สอง กระบวนการเป็นสากลของทุนนั้นหาใช่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ หากแต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน และต่อเนื่อง โดยมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับลัทธิจักรวรรดินิยมและการแสวงหาอาณานิคม ซึ่งมักมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่าการยึดครองอาณานิคมเป็นการครอบงำระหว่างชาติ โดยละเลยเงื่อนไขความสัมพันธ์ทางชนชั้นที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยม⁵⁷ จักรวรรดินิยมเป็นภาพสะท้อนการความเหลื่อมล้ำจากการพัฒนาในระบบทุนนิยม โดยมีตัวแทนจากภายในทำหน้าที่เป็นชนชั้นนำระหว่างประเทศ ที่เอื้อประโยชน์ให้เกิดการพัฒนาตามมุมมองของ Dependency theory⁵⁸

ประการสาม กระบวนการเป็นสากลของทุนนั้น หาใช่เพียงแค่ปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เป็นการแปรสภาพทั้งมิติทางสังคมในวงกว้าง ดังเช่นปรากฏการณ์จักรวรรดินิยมที่มีได้เป็นการครอบงำทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่มีความสัมพันธ์กับการเมือง วัฒนธรรม และโครงสร้างอุดมการณ์ อันจะสร้างโครงสร้างสังคมในการครอบงำ และเป็นรูปแบบการสะสมทุนของพื้นที่นั้นๆ การผลิตซ้ำที่เกิดขึ้นในระบบทุนนิยมจึงไม่ใช่ปรากฏการณ์เชิงกลไก⁵⁹ แต่เป็นการขยายความสัมพันธ์ของทุนด้วยการควบคุมสังคมอย่างซับซ้อนกระทั่งนำไปสู่การสะสมทุนในระดับสากล

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทฤษฎีมาร์กซิสต์จะมีเนื้อหาสาระที่สามารถเติมเต็มในส่วนที่เป็นจุดบกพร่องของทฤษฎีการแก้ปัญหาซึ่งเป็นทฤษฎีกระแสหลักอื่นๆและได้นำเราไปสู่คำตอบที่ว่าแท้จริงแล้วพลังที่อยู่เบื้องหลังและเป็นตัวขับเคลื่อนความสัมพันธ์ระหว่างประเทศคือ “พลังของทุนนิยม” ที่ผลักดันเข้าสู่ความกระสอกระสางแห่งโลกาภิวัตน์ ทำให้ทฤษฎีมาร์กซิสต์และทฤษฎีที่แตกสาขาออกมาจากทฤษฎีมาร์กซิสต์ทั้งหลายได้รับการยกย่องว่าเป็นนวัตกรรมทางทฤษฎีที่สามารถฉายให้เห็นสภาพความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่มีความซับซ้อนได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้งกว่าทฤษฎีอื่น แต่ก็มิได้หมายความว่าทฤษฎีมาร์กซิสต์จะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้อย่างสมบูรณ์แบบ ดังจะเห็นได้ว่าจุดอ่อนของทฤษฎีมาร์กซิสต์ โดยเฉพาะทฤษฎีระบบโลก (ซึ่งประกอบไปด้วยทฤษฎีพึ่งพาและทฤษฎีจักรวรรดินิยม) ก็คือการไม่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจทางการเมืองและโครงสร้างทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นได้อย่างไร เหตุฉะนั้นสิ่งที่ขาดหายไปในทฤษฎีมาร์กซิสต์เหล่านี้ก็คือทฤษฎีที่

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ ดูเพิ่มเติม อันเดร กุนเดอร์ แฟรงก์ แปลโดย เกียรติชัย พงษ์พานิชย์, การพัฒนาความด้อยพัฒนา = Development of underdevelopment, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลบอลคอมทอง, 2518), หน้า 18.

⁵⁹ Jim Glassman, op. cit.

อธิบายเกี่ยวกับพลวัตแห่งอำนาจ ทว่าจุดอ่อนของทฤษฎีมาร์กซิสม์เหล่านี้ก็ได้รับการแก้ไขจากพัฒนาการทางทฤษฎีของกรัมสกีและนักทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในเวลาต่อมาอย่าง Robert Cox ที่ได้พัฒนาชุดคำอธิบายต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางเศรษฐกิจและกระบวนการทางการเมืองด้วยระดับการวิเคราะห์ทั้งระดับภายในรัฐและระหว่างประเทศ โดยได้หลีกเลี่ยงปัญหาในการอธิบายที่เป็นการลดทอนความสำคัญของปัจจัยทางการเมือง ตลอดจนสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดต่างๆ ของทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อจำกัดของทฤษฎีสัจนิยม เสรีนิยม หรือแม้กระทั่งมาร์กซิสม์⁶⁰

บทสรุป

โดยสรุปแล้ว ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแต่ละทฤษฎีต่างก็มีฐานคิดและสมมติฐานต่อปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีการแก้ปัญหาหรือทฤษฎีกระแสหลัก ซึ่งไม่เพียงแต่จะมีพรมแดนความรู้ที่แยกออกจากกันเป็นหลายสาย แต่ท่ามกลางองค์ความรู้ที่กระจุกกระจายเหล่านี้นี้ยังได้นำมาซึ่งสมรภูมิทางวิชาการระหว่างแนวคิดของสำนักต่างๆ ซึ่งไม่มีทางจะมาบรรจบกันได้⁶¹ เช่นนี้แล้วจุดแข็งของทฤษฎีหนึ่งจึงมีสถานะเป็นจุดอ่อนของอีกทฤษฎีหนึ่ง การที่ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้ดีจึงมิได้หมายความว่าทฤษฎีนั้นจะไม่มีข้อจำกัดในการอธิบาย ทั้งนี้เพราะปรากฏการณ์ระหว่างประเทศเป็นสิ่งที่มีความสลับซับซ้อน ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแต่ละทฤษฎีจึงไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ได้อย่างครอบคลุม นอกจากนี้ทฤษฎีกระแสหลักไม่ว่าจะเป็นสังคมนิยม หรือเสรีนิยมต่างเจือปนไปด้วยอคติทางวิชาการ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าทฤษฎีเหล่านี้เป็นเพียงเครื่องมือของรัฐมหาอำนาจ ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจึงควรที่จะต้องปลดจากพันธนาการทางทฤษฎีต่างๆ เพื่อให้สามารถมองลึกลงไปถึงกลไกที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นดังข้อเสนอของทฤษฎีกระแสวิพากษ์ ทั้งนี้การที่สังคมโลกได้พัฒนาไปสู่สภาวะ “ไร้พรมแดน” มากขึ้นเรื่อยๆ ยังได้ทำให้สมมติฐานของทฤษฎีในสมัยแรกๆ ไม่สามารถอธิบายพลวัตของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ได้อย่างครอบคลุม การทำความเข้าใจถึงข้อจำกัดและพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ระหว่างประเทศของทฤษฎีต่างๆ จึงเป็นเรื่องที่ผู้ศึกษาต้องให้ความสำคัญ เนื่องจากทฤษฎีหนึ่งๆ ต่างก็มีจุดแข็งและจุดอ่อนในตัวเอง ความเข้าใจในจุดแข็งและจุดอ่อนของแต่ละทฤษฎีจึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้เราสามารถมองปรากฏการณ์ทางความสัมพันธ์ระหว่างประเทศได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ ศุภมิตร ปิติพัฒน์, “ไม่มีความสมานฉันท์ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ”, *วารสารสังคมศาสตร์*, 36, 1 (2548): 160.

บรรณานุกรม

- กุลดา เกษบุญชู มีด, “หนังสือที่มาช่วยชีวิต” วารสารสังคมศาสตร์, 31,1 (2543).
- ศุภมิตร ปิติพัฒน์, “ไม่มีความสมานฉันท์ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ”, วารสารสังคมศาสตร์, 36,1 (2548).
- โรเบิร์ต ดับเบิลยู ค็อกซ์, เศรษฐศาสตร์การเมืองและระบบโลก: ปัญหาของอำนาจและความรู้ ณ จุดเปลี่ยนแห่งสหัสวรรษ, แปลโดย ผาสุก พงษ์ไพจิตร
<http://pioneer.netserv.chula.ac.th/~ppasuk/raboplok.doc> (last visited 20 มิถุนายน 2561).
- อันเดอร์ กุนเดอร์ แฟรงค์ แปลโดย เกียรติชัย พงษ์พานิชย์, การพัฒนาความด้อยพัฒนา = Development of underdevelopment, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, 2518).
- Cox, Robert, “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, in Millennium: Journal of International Studies, 10, 2 (1981): 128-129.
<http://mil.sagepub.com>, (last visited 27 April 2018).
- Diamond, Larry, The Global Divergence of Democracy, (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001).
- Dunne, Tim, and Schmidt, Brian C., “The Timeless Wisdom of Realism” in Steve Smith and John Baylis, eds., The Globalization of World Politics: an Introduction to International Relations, (New York: Oxford University Press Inc., 2005).
- Friedman, Thomas L., and Ignacio, Romonet, “Dueling Globalizations: A Debate between Thomas L. Friedman and Ignacio Romonet”, in Foreign Policy, 16 (1999): 110-127,
<http://www.pdfli.com>, (last visited 13 July 2018).
- Glassman, Jim, Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour, (New York: Oxford University Press Inc., 2004).
- Haggard, Stephen and Simmons, Beth A., “Theories of International Regimes”, in International Organization, 1, 3 (1987).
- Hoffman, Stanley, “Clash of Globalizations”, in Foreign Affairs, 81, 4 (2002).
- Hoffman, Stanley, “The Crisis of Liberal Institutionalism”, in Foreign Policy, 98 (1995).
- Kegley, Charles W., Jr., Controversies in International Relations Theory: Realism and the Neoliberal Challenge, (New York: St Martin’s Press, 1995).

Kemos, Alexander, “The Influence of Thucydides in the Modern World: The Father of Political Realism Plays a Key Role in Current Balance of Power Theories” <http://www.hri.org/por/thucydides.html>, (last visited 26 August 2015).

Keohane, Robert O., After Hegeman: Cooperation and Discord in the World Political Economy, (New Jersey: Princeton University Press, 1984).

Smith, Steve and Baylis, John, eds., The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, (Oxford University Press Inc., New York: 2005).

Underhill, Geoffrey R.D., “Conceptualizing the Changing Global Order” in Richard Stubbs and Geoffrey R.D. Underhill, eds., Political Economy and the Changing Global Order (London: The Macmillan Press, 1994).

Walt, Stephen M., “International Relations: One World, Many Theories”, in Karen A. Mingst and Jack L. Snyder, eds., Essential Readings in World Politics, 2nd (New York : W.W. Norton & Company, 2004).

Waltz, Kenneth N., “Realist Thought and Neorealist Theory” in Charles W. Kegley Jr., Controversies in International Relation Theory: Realism and the Neoliberal Challenge, (New York: St.Martin’s Press, 1995).

Webber, Cynthia, International Relations Theory: A Critical Introduction, (New York: Routledge, 2005).

Alexander, Wendt, Social Theory of International Politics, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).